

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Клименко О.І., народний депутат України

Економічне зростання лежить в основі вирішення багатьох соціально-економічних проблем і є результатом розвитку науки, техніки, культури, інституційного розвитку. Економічне зростання можна визначити як об'єктивний довгостроковий тренд, без чітко визначених часових меж і критеріїв, де основна увага приділяється факторам і темпам економічного зростання [2, с.43]. Одним із важливіших напрямів забезпечення економічного зростання є кластеризація. Світовий досвід доводить, що регіони, у яких ефективно функціонують кластери, мають більш високі показники розвитку. Актуальність питань кластеризації як перспективного напрямку підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості України обумовила вибір теми дослідження.

Проблем кластеризації присвячено праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених – А. Маршалла, Е. Дахмена, П.Фішера, А.Корнетта, Я. Хансена, Я. Едварда, Дж.Даннинга, Дж.Лиотарда, В.П. Третьяка, В.С. Зверева, К.В. Огризько, Б.І. Петрова, О.І. Дейнека, В.В. Демченко, К. Дудкіної, О.С. Богми та ін. Разом з тим, багато питань кластеризації потребують більш детального вивчення.

Метою статті є обґрунтування можливостей кластеризації як перспективного напрямку економічного розвитку України.

Моделі економічного зростання можуть бути різними. В одних зміст економічного зростання трактується як збільшення реальних макроекономічних показників в абсолютному вираженні і на душу населення. В інших більше уваги приділяється темпам зростання, періоду подвоєння показника рівня життя, міжкраїновим відмінностям в темпах зростання і рівні життя. На наш погляд, слід спиратись на моделі, які передбачають забезпечення економічного зростання на основі таких чинників, як праця, капітал, технічний прогрес, а також таких чинників, як земля, інформація, людський капітал, економічні інститути.

При цьому необхідно враховувати, що політика держави стосовно стимулювання зростання виробництва розглядається в рамках короткотермінового періоду. У цьому випадку меншою мірою увага приділяється змісту і чинникам економічного зростання. Короткостроковий період пов'язується з коливанням навколо заданого рівня потенційного випуску, а довгостроковий період – із змінами потенційного випуску.

Вплив державної політики на забезпечення економічного зростання має місце як в довгостроковому, так і в короткостроковому періоді. Так, здійснювані державою демографічні, науково-технічні, структурні програми тривалістю понад десятиліття, можуть бути віднесені до факторів зростання.

Як відомо, для зростання національних ринків важливо виділити так звані локомотивні галузі, розвиток яких здатен надати поштовх зростанню економіки країни. Так, текстильна промисловість Великої Британії в певний час була «локомотивом» розвитку національної економіки. В США у 1960-ті роки виділялось декілька галузей у якості «локомотивних». Локомотивом може стати така галузь, в якій створення одного робочого місця спонукає до створення декількох робочих місць у суміжних галузях. Отже, «локомотивним» ринком може стати тільки ринок з підвищеною оцінкою результативності.

При цьому необхідно враховувати, що за тривалої підтримки з боку держави підприємства «локомотивної» галузі починають зменшувати увагу до раціонального використання обмежених ресурсів. Крім того, будь-яка зовнішня підтримка призводить до екстерналізації власності, тобто до перекладання частини витрат компанії, що отримує підтримку, на третю сторону. Той факт, що продукція фірми «локомотивної» галузі може стати дешевше, не означає зниження суспільних витрат. Також необхідно враховувати, що необґрунтовано низькі ціни на продукцію породжували ефект надмірного споживання ресурсів.

Отже, підтримувати необхідно не виробників, а галузевий ринок в цілому. Дана підтримка «локомотивних» галузевих ринків має бути не постійною, а короткотермівовою і адресною, в залежності від показників рівня їх результативності.

Реалізація можливостей інтенсивного розвитку галузі безпосередньо залежить від господарського механізму, який потребує удосконалення, і в свою чергу, зумовлює прискорення науково-технічного прогресу і забезпечення інтенсифікації економіки.

Господарський механізм представляє собою механізм використання економічних законів в практичній діяльності з управління економікою, забезпечує зв'язок економічної теорії з практикою господарювання.

Господарський механізм галузевого комплексу представляє собою сукупність інструментів, форм і методів управління економікою, що використовуються для досягнення поставлених перед АПК цілей.

Основними елементами господарського механізму галузі є такі:

- управління;
- планування;
- забезпечення ефективності галузевого виробництва;
- економічні стимули, що використовуються в практиці управління галуззю;
- організаційна побудова галузі, методи і стиль роботи суб'єктів господарювання;
- різні форми участі трудових колективів в управлінні виробництвом;
- правові аспекти вирішення різних питань розвитку галузі.

Головне завдання удосконалення господарського механізму в цілому полягає в тому, щоб зробити господарський механізм противитратним, ресурсозберігаючим, зорієнтувати його на використання інтенсивних чинників розвитку, що зумовлює здійснення необхідних змін в структурі зайнятості певних регіонів і відповідно – в структурі підготовки кадрів.

Удосконалення господарського механізму, яке позначиться на кількісних і якісних зрушеннях економічних показників, має бути спрямованим на:

- підвищення дієвості економічних важелів державного управління;
- всебічний розвиток ініціативи місцевих органів, розширення меж самостійності і відповідальності суб'єктів господарювання, працівників;
- розвиток економічних методів керівництва господарством, всебічної демократизації управління;
- підвищення відповідальності за ощадливе використання ресурсного потенціалу, за кінцеві результати діяльності.

Необхідність здійснення докорінних змін у управлінні діяльністю на регіональному рівні обумовлена такими причинами:

- широким розвитком кооперації;
- впровадженням економічних методів управління;
- впровадженням прогресивних форм організації і стимулювання праці.

Стратегічними завданнями розвитку господарського комплексу країни мають стати такі:

- прискорення науково-технічного прогресу;
- розробка і реалізація структурної і інвестиційної політики;
- науково обґрунтоване планування, фінансування і ресурсне забезпечення розвитку виробництва з урахуванням найбільш повного використання можливостей і особливостей кожного регіону країни;
- здійснення контролю за збалансованим розвитком галузей економіки;
- удосконалення економічних методів ведення господарства і господарських відносин;
- здійснення науково обґрунтованого ціноутворення, впровадження прогресивних форм організації і оплати праці;
- економне використання коштів і матеріальних ресурсів;

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГУАМ

- організація підготовки і перепідготовки кадрів;
- поглиблення інтеграції науки і виробництва.

Формування господарського комплексу крани як цілісного об'єкту управління викликає об'єктивну необхідність розробки економічного механізму, спрямованого на:

- досягнення високих кінцевих результатів;
- скорочення витрат всіх видів ресурсів на одиницю продукції;
- забезпечення збалансованого і пропорційного розвитку і безперервного функціонування всіх ланок комплексу.

Система господарювання має бути побудована таким чином, щоб підприємства були економічно зацікавлені надавати суспільству потрібну йому продукцію. Єдність інтересів суспільства і підприємств реалізується на практиці через систему взаємовигідних економічних важелів до яких належать такі:

- індикативне планування;
- матеріальне стимулювання праці;
- вимоги економічної ефективності;
- ціноутворення;
- кредитування;
- фінансування;
- критерії і показники;
- методика оцінки діяльності підприємств і об'єднань.

Центральною ланкою економічного механізму господарювання АПК, на нашу думку, має стати індикативне планування. У складі регіону інтегровані різні галузі народного господарства, кожна з яких має:

- технічні, технологічні і організаційні особливості;
- певні галузеві інтереси;
- істотні відмінності у професійному складі і рівні кваліфікації кадрів.

Саме через індикативне планування забезпечується єдність системи і її функціонування. Якщо не забезпечити всеохоплююче індикативне планування економічної діяльності, міжгалузеві зв'язки будуть враховуватись недостатньо, що може викликати протиріччя інтересів виробництва кінцевого продукту з інтересами і потребами населення.

Як свідчить світовий досвід, найбільш результативним способом об'єднання різних галузей в рамках території є механізм вертикальної інтеграції в рамках кластерів. Одним з найбільш вдалих прикладів є досвід Данії, міжнародну конкурентоспроможність економіки якої було забезпечено поєднанням в рамках загальнонаціонального кластеру підприємств сільськогосподарської і переробної промисловості (рис. 1).

Вертикальна інтеграція і створення об'єднань, які охоплюють під єдиним управлінням різні стадії виробництва, в практиці світового господарювання мали велике значення.

Слід відзначити, що значну роль у створенні та забезпеченні передумов ефективного функціонування кластерів відіграють органи державної влади, наукові та навчальні заклади, фінансово-кредитні установи.

Використання кластерної моделі розвитку регіонів дає можливість залучати невикористаний капітал підприємств різних галузей та прискорити його обіг, прискорити впровадження нових технологічних процесів, більш економічно витратити ресурси та оптимально використовувати прибутки, ефективно використовувати наявні або мінімізувати невикористовувані виробничі потужності, завоювати значну частку ринку, створювати об'єднання підприємств всередині кластера, що мають більш вузьку спеціалізацію.

Крім того, слід вказати на зростання якісної складової використання робочої сили в великих компаніях (в рамках кластерів), де, як правило, концентруються більш кваліфіковані фахівці, робітники, оскільки в рамках зазначених компаній забезпечується прийнятний рівень винагороди, умов і оснащення праці.

Результативність функціонування підприємств в рамках кластера представляє собою багатоаспектне явище. Підприємства, об'єднані в кластер, перш за все, є особливим суб'єктом ринку. Суб'єктом ринку виступає не просто підприємство, а кластер. Отже, оцінка результативності функціонування даного суб'єкту ринку надається, в першу чергу, з позиції успішності функціонування кластера, і в другу чергу - з точки зору окремого підприємства, що входить до нього.

Результативність функціонування кластера можна оцінювати і з точки зору наслідків для економіки держави, оскільки успішне функціонування кластеру є гарантією збереження робочих місць на підприємствах, які входять до кластеру. А це, в свою чергу, означає, що має місце збереження на попередньому рівні бази оподаткування і виплат з безробіття.

Таким чином, у якості переваг кластеру з точки зору підвищення результативності економічної діяльності територій можна відзначити такі:

- доступ підприємств до спеціалізованих чинників виробництва всередині кластеру;
- доступ до спеціалізованої робочої сили. В районі функціонування кластера формується розвинутий ринок робочої сили, що знижує витрати пошуку фахівців. Фахівців на території кластера часто готують місцеві освітні установи. Крім того, в кластер стікається робоча сила з інших областей;
- члени кластера мають найбільший доступ до необхідної їх інформації, велику роль відіграє особисте спілкування підприємств. Активний обмін інформацією також забезпечує перелив кадрів всередині кластеру.

З точки зору національної економіки результативність функціонування кластеру може оцінюватись кількістю створених робочих місць. Цей показник свідчить також про збільшення середнього класу, що виступає додатковим аргументом на користь розширення процесу кластеризації. Крім того, поява нових робочих місць, сприяння яких сприяє функціонування кластеру, зменшує суму виплат з державного бюджету внаслідок відсутності необхідності виплачувати допомогу по безробіттю.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок щодо субаддитивності витрат в рамках кластерних утворень (коли спільне виробництво різних видів продукції коштує дешевше, ніж роздільне).

Таким чином, *кластер* можна визначити як галузеву або географічну концентрацію підприємств яка дозволяє досягнути ефекту «зовнішньої економії» за рахунок взаємодії з постачальниками (сировини, матеріалів, обладнання) і створення групи вузькоспеціалізованих фірм.

Узагальнення досвіду діючих кластерних систем в 11 країнах світу дозволило фахівцям UNIDO виробити узагальнену концепцію інституціональної політики, спрямованої на підтримку мережевих підприємницьких зв'язків, функціонування яких буде мати наслідком покращення ситуації в рамках територій за рахунок збереження існуючих і створення нових робочих місць як наслідків діяльності утвореного кластеру [5].

Необхідно відзначити, що в Україні ще не сформовані основи державної політики відносно функціонування кластерів. Для того, щоб дати поштовх інноваційному розвитку української економіки, необхідне відповідне законодавче забезпечення реалізації принципів освіти і функціонування кластерів, взаємодії економічного сектору і державних органів управління.

Відповідний закон повинен визначати правові основи державної політики відносно виробничих, науково-технічних і регіональних кластерів з метою забезпечення комплексного ефективного науково-технічного, інноваційного і економічного розвитку регіонів України і країни в цілому. Основною ідеєю закону має бути швидке переведення нових ідей в успішні продукти і послуги.

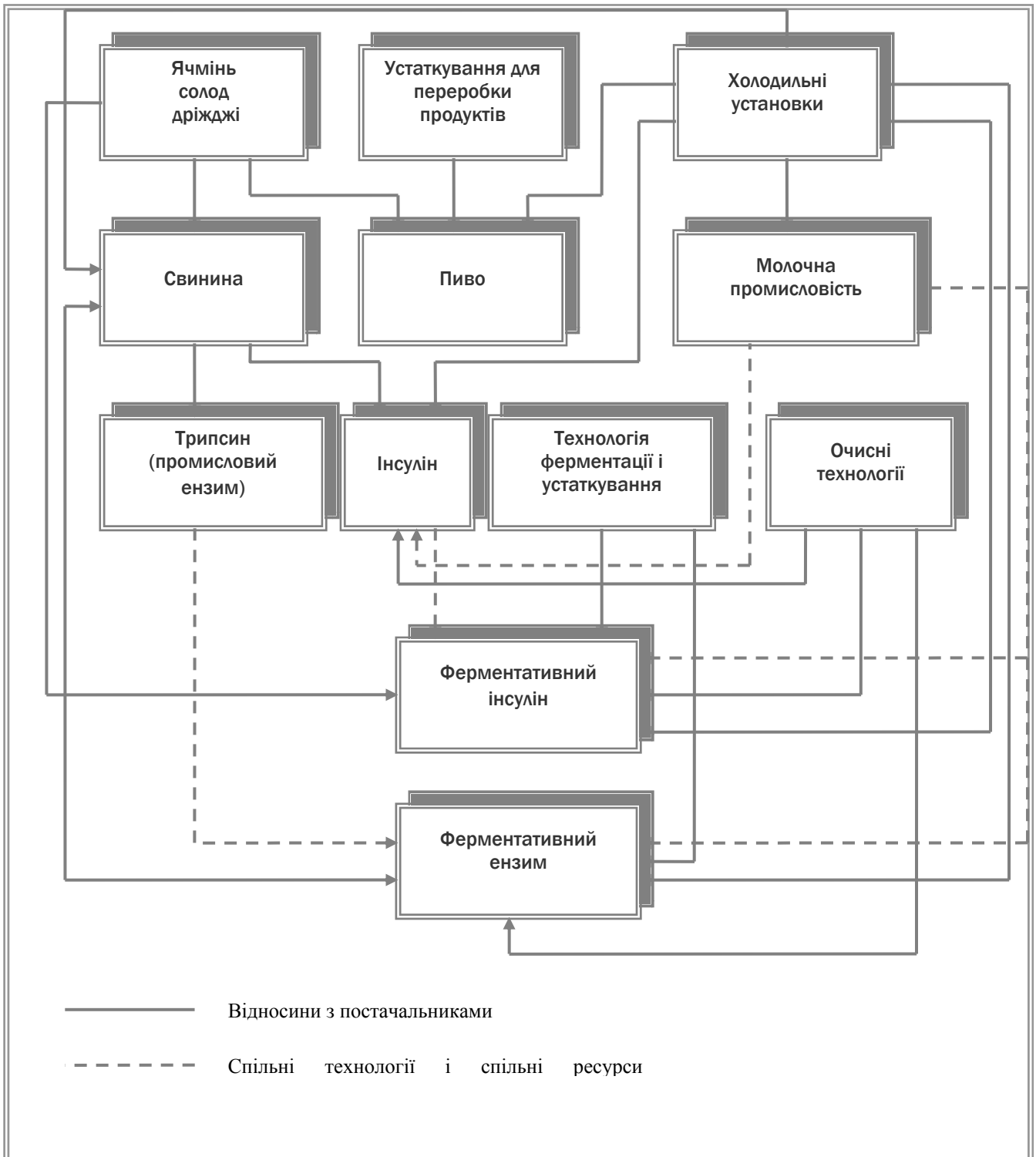
Метою закону повинне стати створення на території України умов для роботи кластерних структур на основі використання наявного науково-технічного і соціально-економічного потенціалу, умов для забезпечення взаємодії науки і економіки, диверсифікації структури економіки регіонів, розвитку сучасної виробничої і ринкової інфраструктури, підтримки економічного розвитку територій,

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТТЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГУАМ

залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності і використання інноваційного потенціалу підприємств і окремих галузей, розвитку малого, середнього і крупного бізнесу.

Рішення про створення кластеру повинне прийматися зацікавленим органом державного управління. Науковий або науково-технічний кластер ініціюється відповідною науковою, вузівською або науково-технічною організацією, де планується здійснювати основну діяльність кластеру.

Територіально-виробничі комплекси, вільні економічні зони (ВЕЗ), технологічні парки мають свої переваги і недоліки. В той же час вони можуть значно підвищити ефективність роботи кластерів, наприклад, як складові частини останніх. Учасники кластеру реалізують кластерну ініціативу - загальну стратегію, що є специфічним інструментом кластерної політики на регіональному і державному рівнях.

Рис.1. Кластери конкурентоспроможності в економіці Дніп

Основними пріоритетами кластерної політики на рівні територіальних утворень є наступні: координація зусиль членів в багатоланковому ланцюзі виробництва і споживання продукції; розширення переліку і стандартизація якості продукції, що випускається; розширення ринків збуту; здійснення повного циклу виробництва і реалізації продукції до кінцевого споживача; підвищення загального рівня професійних навиків персоналу фірм, що входять в кластер; захист економічних, правових і майнових інтересів членів кластеру; створення умов для саморозвитку кластерів (розвиток інфраструктури, вищої і професійної освіти, асоціацій підприємців) тощо.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГУАМ

Регіони можуть мати значну роль у формуванні кластерів і забезпеченні їх стійкого розвитку, проводячи відповідну податкову політику, спрощуючи процедури створення і полегшуючи доступ до стартового і венчурного капіталу. Для регіонів кластери важливі своєю здатністю приводити в рух місцеву економіку шляхом розвитку інновацій, підприємництва, диверсифікації бізнесу, розширення зайнятості.

Державна підтримка і фінансування кластеру і кластеризації в цілому повинні базуватися на договірних стосунках, прозорих умовах і ухваленні відповідного Закону України. На даному етапі кожен кластер користується тією частиною законодавства України і пільгами, на які за статутом він своєю специфікою і своєю роботою претендує, і на які він має право. Так кластеру, який розміщений на депресивній території, згідно із Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів" надається державна підтримка шляхом відшкодування відсотків за користування банківськими кредитами, які отримані для виконання робіт по будівництву доріг і потужностей по водопостачанню, водовідведенню, каналізації і очищення води у розмірі облікової ставки Національного банку України, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Науковий кластер користується пільгами, передбаченими при здійсненні наукової діяльності тощо.

Для досягнення успішної роботи кластерів, органи виконавчої влади в межах своєї компетенції і можливостей повинні здійснювати наступні функції підтримки:

- інформаційно-аналітична підтримка реалізації кластерної політики;
- розробка загальної стратегії, яка включає мотиви, цілі, завдання та напрями політики розвитку кластерів;
- використання існуючих важелів та заходів економічної політики для реалізації кластерних ініціатив;
- інтеграція принципів кластерної політики в діяльність окремих міністерств та відомств, які відповідають за економічний та соціальний розвиток регіонів України;
- конкурсна підтримка комплексних ініціатив по розвитку кластерів на регіональному рівні;
- сприяння розвитку міжнародної співпраці у сфері кластерної політики.

Варіантів фінансування кластерів багато. Кластери можуть використовувати відповідно до законодавства України фінансування, передбачене для виконання статутних завдань, для чого можуть створюватися статутний, резервний фонд, фонд підтримки інноваційної діяльності і інші фонди, які не заборонені законодавством України. Держава може забезпечувати фінансову підтримку НІОКР, підтримувати програми підвищення кваліфікації, стимулювання припливу фахівців з інших регіонів, підтримку бізнес ініціатив, підтримку експорту тощо.

Для підвищення зацікавленості і ефективності роботи кластерів на регіональному і муніципальному рівнях пропонується введення грантів. На конкурсній основі, регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, а також галузевими асоціаціями має бути передбачене виділення грантів на підтримку спеціальних кластерних ініціатив.

Українські кластери можуть ефективно співробітничати з відповідними міжнародними структурами, приймати участь в розробці і реалізації програм розвитку співпраці міжнародних мега-серії-кластерів.

Надзвичайно важливим для України в роботі кластерів є залучення і реалізація вітчизняного кадрового, наукового потенціалу, розвиток навиків і талантів за допомогою створення вузлів кластерів (cluster hubs) в місцевих учбових закладах, наукових центрах. Підприємства, що входять в кластери, можуть ініціювати реалізацію орієнтованих на кластери наукових програм в університетах. Таке заохочення кластерних учбових консорціумів сприятиме кар'єрному зростанню випускників, що допоможе зупинити відтік кваліфікованих фахівців з України, створить передумови для розвитку української економіки на основі вітчизняного наукововиробничого потенціалу і технологій.

Введення системи кластеризації, як невід'ємної частини стратегічного курсу розвитку економіки України, створить передумови успішного вирішення задачі підвищення ефективності української економіки за рахунок забезпечення наукового супроводу господарської діяльності, реалізації ефективної інноваційно-інвестиційної політики на державному рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Богма О.С. Кластери і технопарки -- основа переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку / О.С. Богма // Вісник Хмельницького національного університету, т. 3.- 2006. - № 6. - С. 189-193.
2. Гладкова В.М. Профорієнтація / В.М. Гладкова – Львів: Новий світ – 2000, 2007. – 160 с.
3. Дейнека О.І. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних територій / О.І. Дейнека, В.В. Демченко // Регіональна економіка. – 2008. - № 2 (48). - С. 276.
4. Ковальова Ю. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю. Ковальова // Схід. – 2007. - № 5 (83).
5. Indicators for monitoring the Employment Guidelines 2006-2007 compendium. - European Commission., 2007. – 102 p. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.europa.eu.int/eurostatistics>.

РЕЗЮМЕ

У статті визначено, що найбільш результативним способом об'єднання різних галузей в рамках території є механізм вертикальної інтеграції в рамках кластерів. Доведено, що значну роль у створенні та забезпеченні передумов ефективного функціонування кластерів відіграють органи державної влади, наукові та навчальні заклади, фінансово-кредитні установи.

Ключові слова: кластер, кластеризація, вертикальна інтеграція, економічний розвиток

РЕЗЮМЕ

В статье определено, что наиболее результативным способом объединения различных отраслей в рамках территорий является механизм вертикальной интеграции в рамках кластеров. Доказано, что значительную роль в создании и обеспечении условий эффективного функционирования кластеров имеют органы государственной власти, научные и учебные заведения, финансово-кредитные организации.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, вертикальная интеграция, экономическое развитие

SUMMARY

This article defined that the most effective way of various branches consolidation on the same territories is the mechanism of vertical integration within the clusters. It proved that the greatest significance in conditions of effective functioning clusters creation have public authorities, scientific and educational institutions, the financially-credit organizations.

Keywords: cluster, vertical integration, economic development

СИСТЕМНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ СТРУКТУР УКРАИНЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Клименкова О.В., соискатель кафедры УПиЭТ ДонНУ

Актуальность проблемы исследования. В процессе трансформации украинской экономики в 1990-х годах акцент был сделан на макроэкономические процессы, что не обеспечило активного государственного влияния на принятие управленческих решений в целом и формирования и использования человеческого капитала в частности на уровне регионов и промышленных предприятий. Во многом это отразилось на практической деятельности региональных предприятий различных форм собственности. Большинство из них в современный период решают чисто тактические задачи, чтобы избежать банкротства. По сути, имеет место реактивная модель управления человеческим